

Litteraturgranskningar

BENGT JOHANNISON: *Ur säker källa.Handledning för informationssökare*. Stockholm: Liber 1981

AGNE GUSTAFSSON-URBAN SWAHN: *Hitta rätt i offentligt material*. Lund: Bokförlaget Dialog 1979

Offentlighet i myndigheternas ämbetsutövning är en av grundvalarna i demokratin. Medborgarna ska kunna kontrollera politikerna och tjänstemännen bl a genom att ta del av de handlingar, allt från vanliga pappersdokument till information lagrad i datorsystemens massminnen, som finns hos myndigheterna.

Det finns grupper i samhället som i större utsträckning än andra har till uppgift att hålla tummen i ögat på de offentliga funktionärerna. Jag tänker på journalisterna som i många fall är de enda som företräder allmänheten genom att gå och rota i myndigheternas handlingar.

Att detta intresse verkligen behövs kan lätt konstateras genom att bläddra i några årgångar av JO:s ämbetsberättelse eller Regeringsrättens årsbok. I anmälan efter anmälan beläggs en stor okunnighet hos olika myndigheter om vad som gäller i fråga om offentlighet. Tyvärr är det inte så att denna bristande kunskap är koncentrerad till myndighetsutövare på den lägsta nivån. Den finns hela vägen upp till myndigheter på högsta nivå. Myndigheter som rimligen har tillgång till juridisk expertis som borde kunna läsa lagen för de mindre kunniga.

För journalister på fältet, journalister som i regel måste ha en uppgift för publicering samma dag eller dagen därpå, är det naturligtvis inte mycket tröst att han eller hon får rätt i domstol eller stöd av JO några månader senare. Ändå är det viktigt att journalister och andra verkligen överklagar beslut eller anmäler myndigheter som inte svarar upp mot offentlighetsprincipen. Ju fler fall där offentlighetsprincipen slås fast, desto lättare blir det för efterföljare att arbeta vidare.

Bengt Johannison, journalist och lektor vid Journalisthögskolan i Göteborg, har skrivit en lärobok om offentlighet och sekretess. Boken som har titeln *Från säker källa* vänder sig i första hand till journalister och då

kanske mest till blivande journalister, men är användbar för alla som vill ha en praktisk handledning i tillämpningen av offentlighet och sekretess. Boken är ett resultat av Johannisons undervisning på Journalisthögskolan och använder en hel del exempel som journalistelevorna stött på i sina praktiska övningar.

Författaren håller på ett föredömligt sätt fast vid sin föresats att boken ska vara till praktisk nytta. Det mesta av det fikonspråk som kan finnas i böcker om offentlighetsprincipen är bortrensat ur boken. Naturligtvis kan juridiska experter finna att detta medför att en del viktiga aspekter saknas.

Avsnitten om den nya sekretesslagen är de minst lyckade i boken. Här går Johannison inte på med samma frejdiga stil som i övriga delar. Delvis är han ursäktad av att några direkta erfarenheter av tillämpningen inte fanns när boken kom till. Det har ju dessutom, inte helt oväntat, visat sig att myndigheternas tolkning av den nya sekretesslagen i en del fall varit högst egen.

Det bästa i boken är dels uppräknningen av allmänna ADB-register, dels genomgången av problemen med tillgången till information som är lagrad i myndigheternas datorsystem.

I sin genomgång av allmänna ADB-register håller Johannison sig företrädesvis på central nivå. Han talar kort om vad som finns i registren och anger vad som är offentligt respektive sekretessbelagt. Det är en nyttig genomgång som många informationssökare har nytta av.

I takt med att datoriseringen ökat inom myndigheterna har nya problem i fråga om offentligheten kommit i dagen. Då en myndighet använder datorer och textskärmar för att t ex sköta diariet har de ställts inför, ofta tydligen oväntade, krav på att journalister och andra vill ha tillgång till terminaler för att kunna gå igenom allmänna och offentliga handlingar.

Regeringsrätten har i ett par domar gått på linjen att enskilda inte själva får manövrera myndigheternas terminaler. Skäl för detta har bl a varit att man inte har tänkt på att lagra sekretessbelagd information skild från

offentlig information. Inte heller är terminalerna säkra så att man kan förhindra att utomstående gör ändringar i de dokument som finns lagrade i systemet. Men eftersom detta är en synnerligen enkel teknisk fråga att lösa kan denna uppfattning inte bestå. Justitieminister Petri har ju också lagt fram en proposition med syftet att få en ändring till stånd under 1982.

I några korta punkter vill jag sammanfatta budskapet i Johannisons bok till

- lär dig vad tryckfrihetsförordningen och sekretesslagen säger om offentlighet och sekretess
- var skeptisk till myndighetsutövarnas tolkningar
- besvara dig över myndigheternas beslut

Agne Gustafsson och Urban Swahn har med *Hitta rätt i offentligt material* också målet att ge vägvisning till de viktigaste källorna rörande offentligt material. Deras bok är mer fullständig än Johannisons samtidigt som den saknar de praktiska exempel som den senare bygger sin framställning kring. Genom sin prägel av uppslagsverk är *Hitta rätt i offentligt material* ett bra komplement till *Ur säker källa*.

Inte minst förtjänstfullt i *Hitta rätt i offentligt material* är diagrammen över beslutsprocesserna i olika offentliga organ samt förteckningen över olika förkortningar.

Boken är systematiskt upplagd med start i vilka slags tryckta källor som är tillgängliga för den som söker information.

Därefter delas materialet in i större områden typ politiska beslutsprocesser, statsförvaltningen, kommunal förvaltning, socialpolitik etc. Här kan naturligtvis den indelning som författarna följer diskuteras. Men med tanke på att boken primärt siktar på att vara en basbok i t ex statskunskap och socionomutbildning verkar författarnas indelningsgrund rimlig.

Även Gustafsson-Swahn anser de offentliga databankerna värda en rubrik. Därutöver är det magert med material om detta ämne. Med tanke på den explosionsartade tillväxten av databanker hoppas jag att författarna bygger ut den delen ordentligt till kommande upplagor. Den dag är förmodligen inte alltför avlägsen då många medborgare sitter vid terminaler och letar efter information i olika databanker. Till dess kan vi, i likhet med Gustafsson-Swahn, komma ihåg vilken värdefull informationskälla vi har i den vanliga telefonkatalogen. Författarna slår, med all rätt, ett slag för detta förnämliga hjälpmedel när det gäller att leta sig fram till rätt information.

Sven Linderoth

KARL KUHN: *Partizipation in schwedischen Parteien. Eine Untersuchung über Massenloyalität im Wohlfahrtsstaat*. Stuttgart: Wissenschaftlicher Fachverlag 1978.

Det svenska politiska systemet har intresserat åtskilliga utländska statsvetare. Orsaken till detta står – av dessa forskares ämnesval att döma – att finna i två faktorer. För det första vill man undersöka det som vanligen benämns "den svenska modellen". För det andra intresserar förhållandet mellan de politiska partierna: kompromissviljan, den relativa enigheten om välfärdsstatens utbyggnad och det långa socialdemokratiska maktinnehavets innehåll ("samexistenspolitiken") och dess konsekvenser på konfliktmönster och -dimensioner.

Att komma som forskare till ett annat land i akt och mening att undersöka vissa problemområden kan ha såväl positiva som negativa sidor. Fördelen är främst att man inte har den inhemske forskarens invanda perceptionsmönster på politiska fenomen (s k hemmablindhet); nackdelarna kan t ex vara att man missar idiosyncrasier, som kan ha ett stort förklarande värde, eller att man har svårare att få tillgång till vissa typer av data. Till detta kommer alla de rent praktiska problem som naturligtvis infinner sig. Slutligen finns det en risk, att forskarens val av undersökningsland kan vara byggt på felaktiga premisser eller föreställningar om de faktiska förhållandena i detta land. Detta kan komma att genomsyra den färdiga produkten, så att enbart sådana data, som stämmer överens med den sedan tidigare etablerade värderingen beaktas.

Det finns en tendens till detta i Karl Kuhns bok *Partizipation in schwedischen Parteien*. Bilden av det svenska politiska systemet blir ibland målad med alltför grova penseldrag och utan nyanser. Vi skall återkomma till detta nedan.

Kuhns avsikt är att studera participations- och lojalitetsmönster i det svenska partiväsendet. I anslutning till denna analys diskuteras också legitimitetsbegreppet.

Om man något utvecklar författarens begreppsanalys, kan man påstå, att legitimitetsbegreppet avser en nedåtriktad kommunikationsström, medan den uppåtgående strömmen är lojaliteten; genom att beslut fattas på visst sätt uppfattas de som legitima, och som en följd av detta uppstår bland samhällets medborgare en lojalitet gentemot de beslutande instanserna – eller ett stöd i Eastons terminologi.

Legitimitet kan, enligt Kuhn, delas upp i två typer: för det första legitimering via deltagande i och erhållande av välfärdsstatens nyttigheter (empirisk legitimering), och för det andra ett deltagande i den politiska processen (demokratisk legitimering) (s 17ff). Bägge dessa typer av legitimering diskuteras utförligt. Vad avser den empi-

riska legitimeringen hänvisar Kuhn bl a till läjnkoms-tutredningens resultat, olika socialgruppers tillträde till högre utbildning etc. Det konstateras stora ojämlikheter vad den empiriska legitimeringen avser mellan olika grupper av medborgare.

Den demokratiska legitimeringens innebörd ligger nära vad som normalt kallas politisk participation. Kuhn bygger sin analys på data om aktivitet inom partierna, t ex författande av motioner till partikongresser (mot-svarande), vidare data från olika kommunaldemokratis-ka utredningar (ehuru, av naturliga skäl, ej den senaste). Det fastslås, att participationen i stort sett är låg (det traditionellt höga valdeltagandet till trots); det är få, som för fram krav inom partierna, det är få, som har kännedom om och upplevd access till kommunala be-slutsfattare, såväl byråkrater som politiker. Uppdragen inom partierna är samlade på relativt få personer, som tillsammans kommer att utgöra ett slags elit inom partierna och samhället i stort.

Författaren är något förvånad över, att man i författ-ningsutredningarna avstått från att föreslå sanktions-möjligheter mot sådana partier, som inte lever upp till kravet på en väl fungerande intern demokrati, t ex i nomineringsprocesserna (s 22ff). Bortsett från att man har svårt att föreställa sig, hur ett sådant sanktionssys-tem skulle konstrueras och på vilka kriterier det skulle bygga, vill jag hävda, att Kuhns tanke på ett större offentligt inflytande över partiernas interna förhållan- den är inkonsistent med uppfattningen, att partierna skall utgöra en förmedlande länk mellan medborgare och beslutsfattare på olika nivåer.

Kuhn konstaterar, att de etablerade partierna håller på att få något av en monopolställning över opinions- bildningen, och det är utifrån denna föreställning han ställer sig frågande till avsaknaden av statliga kontroll- möjligheter över partiernas interna förhållanden. Han diskuterar inte vilka konsekvenser, som skulle följa i kölvattnet på en reform i den riktningen, lika litet som den under 1970-talet klart skönjbara utvecklingen mot ett minskat deltagande i de politiska partierna till för- mån för lokala aktivitetsgrupper och även nationella aktivitetsformer, typ anti-kärnkraftsrörelsen eller fredsrörelsen.

Den största förändringen inom partierna på senare tid, menar Kuhn, är expansionen av de lokala partiorga- nisationerna. Detta har möjliggjorts främst av det lokala partistödet. Resultatet har blivit framväxten av en ombudsmannakader, vars primära funktion är driva och utveckla organisationen och hålla partiledningen infor- merad om stämningarna på lokal nivå.

Beslutsfattandet inom partierna beskrivs av Kuhn som centraliserat och stundtals också "avpolitiserat". Den senare beskrivningen gäller framför allt partikon-

gresserna. På dessa har, enligt Kuhn, den viktigaste funktionen blivit att manifesteras enighet utåt, och undvi- ka att interna oenigheter blir allmänt kända. Avpolitise- ringen beror främst på att viktiga frågor överhuvudtaget inte blir föremål för beslut på kongresserna (s 247ff, särskilt s 254).

Detta är till vissa delar en korrekt iakttagelse, men man slås av bristen på nyanser i framställningen; att göra svepande generaliseringar om samtliga partier och i princip samtliga politiska sakområden utan att basera sig på andra data än de, som beskriver antalet motioner och deras behandling av partistyrelsen, är inget, som manar till efterföljd. För en, som ägnat flera år att studera SAP-kongressens beslutsfattande i ett begränsat antal sakområden under en begränsad tidsperiod, känns det något frustrerande att ta del av dylika resonemang.

För att skapa sig en bild av partiernas interna rekryte- ringsmönster har Kuhn gjort en enkät bland personalen på partiexpeditionerna (s 324ff). I denna enkät har ock- så frågor ställts, om man anser, att partiernas inflytande över den offentliga beslutsprocessen har ökat eller min- skat. Validiteten i dessa svar borde ha blivit föremål för en utförlig diskussion. Vad gör de anställda på par- tiexpeditionen bättre skickade att göra en dylik bedöm- ning än t ex riksdagsmän, toppbyråkrater i statsförvalt- ningen eller organisationsproffs i arbetsmarknadsorga- nisationerna? Vidare får man inte fram några fakta om partiernas inflytande på det här sättet, utan endast par- tiexpeditionspersonalens intryck av detsamma, vilket ju är något helt annat.

Kuhns analys av förhållandet mellan de svenska par- tierna är ett exempel på de alltför grova penseldrag, som diskuterades inledningsvis. Sålunda hävdas t ex, att "Da das Entscheidungshandeln in Schweden durch den Kompromiss bestimmt wird, sind Wahlen schon aus dieser Sicht kaum ein Kampf um grundsätzliche Positionen". (s 172) I bokens sammanfattning spetsas det hela till ytterligare, om än med ett klart erkännande från författaren att så sker: Überspitzt und polemisch kan man das schwedische Parteiensystem beinahe als eine plurale Fassung eines Einparteiensystems bezeichnen" (s 340).

Bägge citaten bygger på en kraftig överskattning av kompromissbenägenheten mellan partierna. Betraktar man situationen i riksdagen efter 1976 kan man konsta- tera, att det i de allra flesta sakområden är två enade block, som står mot varandra. Just denna skärpning av block-konflikten är kanske den mest markanta föränd- ringen i riksdagens beslutfattande under 1970-talet. Kuhn har fastnat för "the politics of compromise", och denna politiska tradition behöver förvisso inte vara död, men att beskriva det svenska partisystemet som ett mer

eller mindre modifierat enpartisystem är inte bara en tillspetsad eller polemisk (varför polemisera över huvudtaget, förresten) formulering, den är fel i sak.

Det finns åtskilliga andra avsnitt att slå ner på i Kuhns bok; vad som här tagits upp är bara några exempel på vad som kan tyckas vara en alltför onyanserad och översiktlig beskrivning av det svenska partisystemet och offentliga beslutsfattandet. I etnocentrismens namn kan man förstås hävda, att det alltid är intressant att ta del av utlänningars betraktelser av Sverige i allmänhet och det svenska politiska systemet i synnerhet. I det föreliggande fallet måste man emellertid påpeka, att det finns mycket lite av nyheter i Kuhns bok, varken vad avser data (samtliga presenterade data är sekundärdata, utom den tidigare diskuterade undersökningen av partiexpeditionspersonalen) eller mer allmänna iakttagelser.

Trots detta kan det vara av värde att ta del av Kuhns resonemang, inte minst därför att han stundtals presenterar intressanta observationer, vilka – korrekta eller felaktiga – stimulerar läsaren.

Jon Pierre

DIANE SAINSBURY: *Swedish Social Democratic Ideology and Electoral Politics 1944–1948*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International 1980.

1 Bakgrund

I centrum för avhandlingen står två med varandra sammanhängande frågor:

- (i) Vilken roll spelar ideologin på väljararenan, dvs i de politiska partiernas konkurrens om väljarna?
- (ii) Vilka effekter har den elektorala politiken på ideologin? eller annorlunda uttryckt vilka effekter har ett partis uttalanden och utfästelser till väljarna på dess ideologi?

De två huvudfrågeställningarna behandlas i var sin avhandlingsdel. Avhandlingen sönderfaller följaktligen i två huvuddelar, som dock inte väger lika tungt i framställningen. Frågan om ideologins roll tas – med reservation för att ett av kapitlen har allmänintroducerande karaktär – upp i kapitel två till om sex (sid 44–161); frågan om den elektorala politikens effekter på ideologin belyses inom ramen för det resterande kapitlet på varken mer eller mindre än 20 sidor (kapitel 7, sidorna 161–181).

I den första delen anläggs vad författaren kallar ett funktionellt perspektiv, som framställs som distinkt bå-

de från struktur/funktionsanalysen (Merton m fl) och funktionell idéanalys (Vedung m fl), låt vara att skillningarna – framför allt gentemot struktur/funktionsanalysen – aldrig preciseras i den utsträckning som vore önskvärd (sid 11–13). Inför den senare och avslutande delen av avhandlingen (kap 7) förs över huvud taget ingen metoddiskussion, men perspektivet kan här sägas vara inspirerat av samma tankegångar som ligger bakom stora delar av den sk utvärderingsforskningen. Författaren jämför, helt enkelt, det socialdemokratiska partiets uttalanden på väljararenan över tiden med partiets ideologi sådan den uttalats i det skrivna partiprogrammet för att se i vilken utsträckning ideologin kan sägas ha modifierats till följd av det partitaktiskt betingade spelet om rösterna.

Forskningsresultaten, som det blir anledning att återkomma till, kan till sina huvuddrag sammanfattas på följande sätt. 1944, 1946 och 1948 års valrörelse präglades av både kontinuitet och diskontinuitet. De frågor, som stod i centrum för debatten, var i stort sett identiska från den ena valrörelsen till den andra, men de yttre betingelserna skiftade, ibland drastiskt från valrörelse till annan. Socialdemokratin hade ibland (1944, 1948) att föra ett utpräglat tvåfrontskrig mot kommunister å den ena sidan och borgerliga å den andra, men åtnjöt ibland (1946) förmånen av relativt vapenstillstånd på det vänstra frontavsnittet. Valkampen fördes ibland i ett kärvat ekonomiskt och/eller utrikespolitiskt klimat, ibland inte (sid 44–47). Partiets budskap kom därför också att skifta från den ena valrörelsen till den andra. Ett argument, som i en valrörelse hade en framträdande plats i partiets propaganda, kunde tonas ned i en annan valrörelse och/eller framföras i vad som förefaller vara ett rättfärdigande eller defensivt syfte (se t ex avsnittet om utjämning sid 157–158).

I förhållande till de relevanta partiprogrammen (1944 års socialdemokratiska partiprogram samt LO och SAP:s gemensamma efterkrigsprogram), framstår emellertid flertalet socialdemokratiska kampanjuttalanden som ideologiskt urvattnade, även om det i och för sig inte saknas exempel på motsatsen. På lång sikt, dvs om man beaktar 1960- och 1970-talens socialdemokratiska program, kan man också se hur argumentationslinjer från 1940-talets socialdemokratiska kampanjretorik inkorporeras i partiprogrammen. Det, som en gång var valtaktik, producerar, med andra ord, modifierationer i det ideologiska innehållet, och det sålunda modifierade ideologiska innehållet kan i sin tur påverka partiets riktlinjer för handling. Med författarens egna ord, kan man säga att taktiken inkräktar på och ibland hämmar ideologins intellektuella eller handlingsorienterande funktioner (dvs lägestolkningar, målformuleringar m m), dock utan att helt ersätta dem (sid 16, 182).

2 Teoretiska utgångspunkter och huvudbegrepp

2.1 Partiet som aktör

Avhandlingen handlar alltså om ett politiskt parti – det svenska socialdemokratiska partiet (SAP) – och dess propaganda i anslutning till tre valrörelser under 1940-talet (1944, 1946, 1948). Partiet ifråga är ett sk massparti med en stor fast medlemskår, som åtminstone i teorin beslutar om innehållet i den i partiprogram fastlagda ideologin. De på partikongresser eller motsvarande fastställda partiprogrammen kan, med andra ord, ses som en funktion av stämningarna inom partiet. Valpropagandan är däremot en funktion av delvis andra faktorer. Den syftar rent allmänt till att maximera partiets andel av valmanskåren, men – enligt en strategi, som kan variera från valrörelse till annan – och med den i programmet uttalade ideologin, som mer eller mindre tungt vägande restriktion.

1944 befann sig SAP ännu i regeringskoalition med de tre borgerliga partierna och hade inför det väntade krigsslutet ett flertal optioner:

- (i) SAP kunde verka för en fortsättning av samlingsregeringen.
- (ii) SAP kunde verka för parlamentariskt eller rentav regeringssamarbete med kommunisterna, dvs för en vänsterkoalition.
- (iii) SAP kunde verka för parlamentariskt eller rentav regeringssamarbete med ett av de borgerliga partierna, och då i första hand med bondeförbundet, dvs för en röd/grön koalition av 1930-tals modell.
- (iv) SAP kunde verka för att tillskansa sig en parlamentarisk majoritet i egen rätt och avsiktligt dra ut i ett tvåfrontskrig mot kommunisterna å den ena sidan och de borgerliga partierna å den andra.

Valsituationen inför 1946 års kommunalval, som i och för sig inte gällde regeringsmakten, och 1948 års riksdagsval var i stort sett densamma, men med den inte obetydliga reservationen att samlingsregeringsalternativet hade förlorat i aktualitet i och med avvecklingen av krigskoalitionen i juni 1945. Av avhandlingen framgår att SAP i princip kom att bete sig i enlighet med det sist nämnda alternativet i alla de här aktuella valrörelserna. Socialdemokratin sågs ha befunnit sig i ett tvåfrontskrig både 1944 och 1948; och det vapenstillstånd på vänsterflanken, som rådde 1946, framställs som en funktion av ensidiga åtgärder från kommunistiskt håll snarare än resultatet av en på förhand uppdragen socialdemokratisk strategi (sid 46 ff).

Av avhandlingen framgår också klart att valpropagandan i hög grad bestämdes av det socialdemokratiska

partiets övergripande strategi. Den kommunistiska upplutningen bakom de socialdemokratiska målen i 1946 års valrörelse var sålunda inte uteslutande en källa till glädje för de socialdemokratiska partistrategerna, som tvärtom såg sig tvungna att ånyo understryka de enligt SAP grundläggande skiljelinjerna mellan den demokratiska och den icke-demokratiska grenen av arbetarrörelsen (sid 94–96). Och det förhållandet att bondeförbundet i 1948 års valrörelse anslöt en mera försonlig ton än folkpartiet och högern mot den socialdemokratiska ekonomiska politiken, ledde förvisso inte heller till att den socialdemokratiska polemiken mot bondeförbundet upphörde. Den avtog visserligen, men bondeförbundet identifierades allfort – och kanske rentav i ökande utsträckning – som ett gentemot SAP fiendligt sinnat parti (sid 129–132).

Både ämnesvalet (samspelet mellan ideologi och taktik) och materialet (socialdemokratisk valpropaganda under tre valrörelser) aktualiserar således en rad frågeställningar, som inte får den uppmärksamhet de förtjänar. Vi har sett att SAP under den senare delen av 1940-talet var engagerat i ett slags tvåfrontskrig med kommunisterna till vänster och de tre borgerliga partierna till höger. Men var det samtidigt den av SAP prefererade strategin i alla tre valrörelserna eller var det en strategi, som helt eller delvis tvingades på partiet genom att andra partier grep det taktiska initiativet? Kan t ex socialdemokratiens radikalisering i mitten av 1940-talet, såsom den bl a kom till uttryck i 1944 års programrevision och det med LO gemensamma efterkrigsprogrammet, ses som en konsekvens av att det var det kommunistiska partiet som i kraft av sin ställning som ensamt oppositionsparti hade det taktiska initiativet under andra världskrigets slutskede? Och slutligen: om man i likhet med författaren intar den inte helt självklara ståndpunkten att SAP misslyckades både 1944 och 1946 (sid 46), ligger det då också nära till hands att den i samband med 1948 års valrörelse nedtonade kritiken mot bondeförbundet se ett förbud till 1950-talets koalitions byggande? eller, om man så vill, som ett tecken på att även valrörelser – tvärtemot vad författaren påstår (sid 13, not 21) – kan präglas av ett partis strävan att maximera sitt parlamentariska inflytande.

Ämnesvalet kräver, enligt mitt förmenande, ett dynamiskt synsätt både på det politiska partiet med alla dess målkonflikter och på det politiska systemet med alla dess komplexa interdependensrelationer.

2.2 Ideologibegreppet

Ideologibegreppet är, såsom Diane Sainsbury påpekar, ett av de mera svårhanterliga redskapen i den samhällsvetenskapliga begreppsarsenalen. Det används med

skiftande innehåll och ibland med pejorativa, dvs ned-sättande, förtecken. En ideologi har en normativ kärna, som samexisterar med mer eller mindre klart uttalade empiriska teorier eller föreställningar om hur verkligheten är beskaffad; och den kan, rent allmänt, sägas fullgöra ett antal funktioner för ett samhälle, ett parti eller rentav för en enskild individ.

Definitionen är – det skall villigt medges – intuitivt rimlig, men – och det är också huvudinvändningen – den för knappast framåt. Ideologier i konventionell mening – exempelvis de socialdemokratiska och konservativa ideologierna – är inte ensamma om att innehålla en blandning av normativa och empiriska komponenter. Det gäller även den normativt inriktade statskunskapen (exempelvis mål/medel-analys, utvärderingsforskning m m) och delar av nationalekonomiämnet (företrädesvis mikroteorin). Skillnaden ligger väl närmast däri att ideologin har karaktär av en partsinlaga med all den latitud det ger.

Den syn på ideologi, som Diane Sainsbury utgår ifrån (sid 7–10), hjälper oss inte att skilja ideologi från det som *inte* är ideologi. I det läget båtar det också föga att tillskriva ideologin ett antal funktioner. Fåglar har – för att ta ett exempel ur högen – bl a funktionen att hålla balans i insektsvärlden, men är som art betraktade inte ensamma om att ha den funktionen. Den biolog, som sluter sig till att ekologisk balans bland insekterna beror på just fåglarna, är följaktligen ute på hal is. Och det samma gäller rimligen den statsvetare, som identifierar en ideologi med hjälp av funktioner, som den förmodas fullgöra men kanske aldrig fullgör.

Det funktionella perspektiv, som författaren anlägger, är emellertid i hög grad teoretiskt intressant. Det finns manifesta respektive latenta funktioner (Merton m fl); det finns eufunktioner och dysfunktioner (Marian Levy Jr m fl), och det som är (eu)funktionellt på en nivå kan mycket väl tänkas vara dysfunktionellt på någon annan nivå. Partistyrelsen i det svenska socialdemokratiska partiet syftar kanske i första hand till att *maximera* partiets andel av valmanskåren och agerar därvid så att den rådande samhällsordningen legitimeras. Röstmaximeringen kan i så fall beskrivas som den manifesta och legitimeringen av samhällsordningen som den latenta funktionen.

Man kan också med Gunnar Sjöblom (1968) tänka sig att partiledningen i ett parti som SAP arbetar med åtminstone tre målsättningar utöver röstmaximeringen inför ögonen: programförverkligande, maximering av det parlamentariska inflytandet samt partisammanhållning. Och det är då också lätt att föreställa sig lägen, där partiledningen tvingas till åtgärder som är funktionella i ett avseende men inte nödvändigtvis i ett annat. Uttalan-

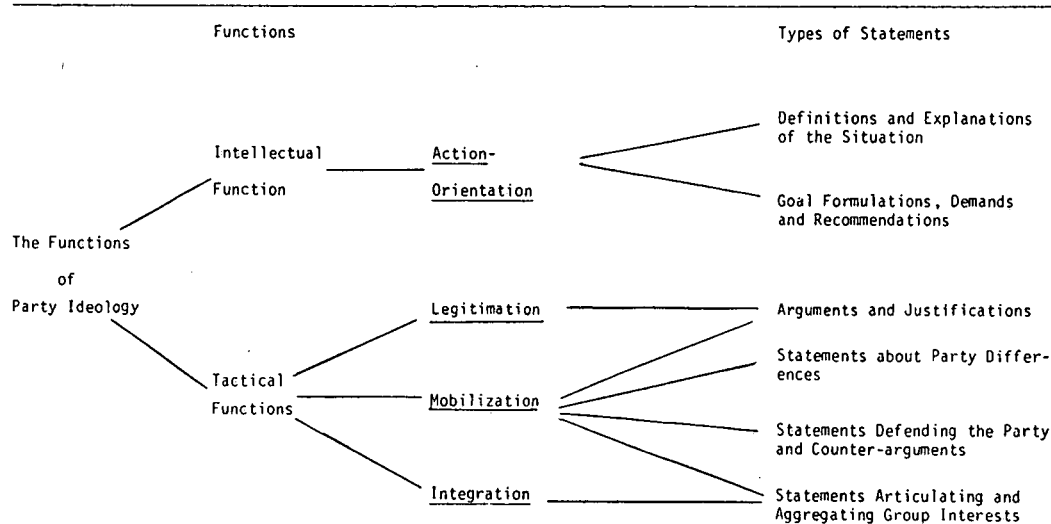
den eller åtgärder, som tillfredsställer de aktiva och därmed förmodligen också de mest ideologiskt orienterade partimedlemmarna, kan komma att uppfattas som illavarslande av partiets potentiella marginalväljare och vice versa. Man kan – för att återknyta till ideologibegreppet – uttrycka saken så att en partiledning hela tiden har att ta hänsyn till mängder av individuella tros-system eller, om man så vill, ideologier. En del av dem är relativt diffusa, kanske t o m så till den grad att det är tveksamt om det överhuvudtaget är fråga om trossystem eller ideologier, och ger partiledningen motsvarande spelrum. Återigen andra är mera stringenta, sammanfaller helt eller delvis med partiets ideologi, såsom den är fastlagd i partiets program, med allt vad det innebär av konkreta förväntningar på partiledningen.

Kort sagt, partiledningen befinner sig i en mera komplex situation än vad Diane Sainsbury förutsätter, när hon bortser från maximering av det parlamentariska inflytandet och behandlar röstmaximering och partisammanhållning som en odelbar helhet (sid 13) och i svepande ordalag talar om exempelvis integrering vis-à-vis "party members and others" (sid 12).

Här är också platsen att närmare kommentera det analyschema, som ligger till grund för avhandlingens empiriska del (sid 16).

Diane Sainsbury skiljer här först och främst mellan vad hon kallar ideologins intellektuella respektive taktiska funktioner. Huvudintresset inriktas av skäl, som aldrig klart uttalas, mot de s k taktiska funktionerna och den förståelsen av SAP:s strategival antagligen centrala kategorin 'situationsdefinitioner och förklaringar' beaktas aldrig vid den empiriska analysen (sid 15). Vi går därför också direkt över till de taktiska funktionerna, om än med något mindre entusiasm än författaren själv. De uppges vara tre till antalet – legitimering, mobilisering samt integration – och operationaliseras i termer av ett antal typargument, som står uppräknade i högermarginalen. Det är inalles fråga om fyra typargument – rättfärdiganden, uttalanden om partiskillnader, defensiva uttalanden och motargument samt intresseartikulerande och intresseaggregerande utsagor – och, som framgår av figuren, tänker sig författaren att de *alla* kan tänkas användas i mobiliserande syfte. Vid närmare eftertanke, finns emellertid anledning att fråga sig om samma förhållande inte skulle kunna tänkas gälla även i fråga om de båda andra taktiska funktionerna. Uttalanden om partiskillnader och defensiva uttalanden och motargument kan – i den mån de båda kategorierna överhuvudtaget går att särskilja – åtminstone teoretiskt tänkas ha både *legitimerande* och *integrerande* funktioner. De bidrar i varje fall, om de är framgångsrika, till

Figure 1: Key Terms and Categories of Analysis – A Schematic Presentation

vad vi med Easton (1965) skulle kunna kalla för det diffusa stödet och till den interna partisammanhållningen; och det har i den meningen både *legitimerande* och *integrerande* funktioner.

Svårigheterna bottnar i det här fallet främst däri att författaren inte avgränsat de olika funktionerna tillräckligt skarpt från varandra. Resultatet är en uppsättning analyskategorier, som inte underlättar kopplingen mellan empiri och teori.

2.3 Elektoral politik eller valpropaganda

Avhandlingen handlar ytterst om samspelet mellan (parti)ideologi och elektoral politik eller, om man så vill, mellan ideologi och valpropaganda. Det förutsätter i sin tur att de båda begreppen avgränsas från varandra både teoretiskt och empiriskt. Så sker emellertid inte. Om ett partis ideologi heter t ex (sid. 10):

"It is defined as a *body of ideas* – espoused by a party – concerned with 1) *evaluating society* 2) *proclaiming fundamental goals, ideals and principles about the nature of the good society* 3) *stating the ways of achieving them*.

Omedelbart därefter följer en passus, som manar eller i varje fall borde mana till eftertanke. Den lyder i sin helhet (sid 10):

"Moreover, party ideology here has been further delimited by introducing the notion, borrowed from the literature, of a 'verbalized ideology' comprised of ideological statements. This study deals with a forensic ideology – with verbal behavior. It does not deal with latent ideolo-

gy, i.e. the unarticulated belief systems of party members.¹⁵ Furthermore, this study is confined to 'institutionalized' statements of the ideology, i.e. those issued or endorsed by the party organization – its officers, congress or party board".

Om det är detta som är ideologi, på vilket sätt – frågar man sig då – skiljer den sig i så fall ifrån valpropaganda eller elektoral politik? Svaret på frågan kommer litet längre fram i samma kapitel, när författaren i förbigående kommenterar sin arbetsmetod (sid 17). Det grundläggande kriteriet vid identifieringen av ideologiska uttalanden har, säger hon, varit deras sakinnehåll, medan deras funktioner utgjort undersökningsobjekt. Enbart vissa typer av uttalanden har därvid klassificerats som ideologiska:

"If the subject matter of a statement contains parallels in terms of aims and ideals, means and the assessment of society laid down in the cardinal documents of the party's official ideology in the 1940s, it has been classified as ideological".

Som exempel erinras om att ekonomisk demokrati var ett av socialdemokratins grundläggande mål i 1944 års partiprogram och att planhushållning i det sammanhanget framställdes som ett första rangens instrument för förverkligandet av det goda samhället. Och författaren säger sig följaktligen ha klassificerat uttalanden om ekonomisk demokrati och planhushållning som ideologiska.

Ideologi är, med andra ord, identisk med det senaste i raden skrivna partiprogram; elektoral politik eller val-

propaganda är identiskt med partiets skrivna eller muntliga budskap till väljarna i samband med valrörelsen; och – i det här aktuella fallet – uppmärksammas enbart den del av valpropagandan som är ideologisk i den meningen att den går att föra tillbaka på det skrivna partiprogrammet.

En dylik forskningsstrategi är öppen för ett flertal invändningar. Ideologidefinitionen är mycket snäv, och blir alltmer ointressant för att inte säga meningslös i lägen, då ett politiskt parti väljer att inte längre initiera några programrevisioner. Referenspunkten blir i så fall allt mer obsolet. SAP reviderade sitt program några månader innan den första av de tre valrörelser, som Diane Sainsbury studerar. Men det är inte heller problematiskt. Programrevisionen kan nämligen ha tempererats av kortsiktiga elektorala överväganden.

Avhandlingen skulle ha haft åtskilligt att vinna på en diskussion om de relativa meriterna hos alternativa ideologidefinitioner. Författaren skulle också ha vunnit på att i den empiriska analysen tillmäta icke-ideologiska uttalanden samma betydelse som de ideologiska. Frågan om ideologins roll i den elektorala politiken är ju av den karaktären att relationen mellan de båda typerna av uttalanden – ideologiska respektive icke-ideologiska – torde ha betydelse för svaret.

3. Material och metod

3.1 Material

Materialet aktualiserar en rad problem, inte minst av urvalskaraktär. Författaren säger sig t ex ha stannat för perioden 1944–1948 i den svenska socialdemokratis idéutveckling av i huvudsak två skäl. Det var för det första en period av ideologiska förändringar och för det andra en tid av ideologisk debatt, inte bara inom SAP utan också i hela det svenska partisystemet. Men det finns även skäl, som talar emot den valda tidsperioden och som författaren – inte oväntat – underlåter att beröra. 1944 års val ägde, trots allt, rum mitt under pågående världskrig; 1946 års val var ett kommunalval och inte ett riksdagsval, och 1948 års val ägde rum efter det kommunistiska maktövertagandet i Tjeckoslovakien och blev därigenom det första svenska valet under det som kallas kriget.

Vi har redan sett att författaren beskriver sin undersökning som en studie av 'institutionalized' ideologi (sid 10). Forskningsmaterialet utgörs av uttalanden, som antingen härrör från eller understöds av partiorganisationen – dess ombud, kongress eller styrelse. Materialet finns i allt väsentligt uppräknat som officiell partipropaganda i den socialdemokratiska partistyrelsens årliga berättelse för de aktuella valåren, och innefattar – förutom partistyrelsens eget material – även valpropagan-

da från LO, SSU, Broderskapsrörelsen m m. Författaren har dessutom beaktat etermediadebatten mellan de politiska partierna liksom även den regionalt inriktade partipropagandan såsom den kan avläsas i Kungliga Bibliotekets arkiv (sid 17–18), men däremot inte vare sig dagspressen eller riksdagsdebatterna. Man kan sammanfatta situationen så att författaren i princip låter SAP bestämma vad som skall eller inte skall räknas som partipropaganda. Den senare framstår därigenom som mera av en helhet än vad den egentligen kanske är. Det är ju, när allt kommer omkring, inte givet att LO, SSU eller Kvinnoförbundet uppträder synkroniserat med moderpartiet; de kan också mycket väl tänkas vara ute efter att öva press på SAP snarare än efter att värva röster.

Vi har också sett att endast ideologiska uttalanden beaktas varvid överensstämmelsen i sakinhåll mellan partipropaganda och partiprogram tjänar som sorteringsmekanism. Det innebär i sin tur att det empiriska materialet om de tre valrörelserna rapporteras i termer av de i 1944 års socialdemokratiska partiprogram förekommande kategorierna varom i varje fall kan sägas att de inte är genererade i syfte att underlätta innehållsanalys. 1944 års valkampanj handlade t ex om den fulla sysselsättningen, välfärds- och arbetsmarknadspolitik, bostadspolitik, jordbrukspolitik samt utbildningspolitik (sid 63–69); och det fordras knappast några djuplodande resonemang för att klargöra att det här inte är fråga om kategorier, som är uttömmande eller ömsesidigt utslutande (se t ex Holsti).

3.2 Metod

Den metod, som tillämpas i avhandlingen, kan närmast beskrivas som kvalitativ innehållsanalys med dess förtjänster, men också med några av dess brister. Presentationen av den socialdemokratiska valpropagandan i kap. 3–5 (sid 44–129) har t ex stundtals sådan karaktär att läsaren inte utan vidare (dvs inte utan att ha tagit del av *hela* det källmaterial, som författaren åberopar sig på) kan avgöra om de omdömen, som där fällt om propagandans innehåll, riktning och framtoning, representerar något mera än författarens subjektiva vetande vilket de bör göra för att vi skall kunna ta dem på allvar. Man kan säga att framställningen delvis har journalistisk eller interpretativ hermeneutisk prägel. Några exempel får belysa problematiken.

Den socialdemokratiska valpropagandan under 1944 års valrörelse beskrivs bl a på följande sätt (sid 60):

"The pattern of group appeals in the 1944 campaign literature largely followed the practice of the 1930s: aside from propaganda aimed at the entire electorate, campaign literature was mainly directed to the labor movement with special messages to women and young

people. And the major appeal to a group outside the labor movement was to the farming population. The strong appeal to workers and agricultural groups in 1944 was not merely a reflection of continuity. It was no doubt prompted by widespread discontent among the workers and farmers as well as the drives by the Communists and the Agrarians to regain and increase their electoral support by attracting these groups".

Stycket ifråga innehåller åttskilliga påståenden om allt från valpropagandan på 1930- och 1940-talen, från förmodade bevekelsegrunder till val av målgrupper till likaledes hypotetiska utsagor om stämningsslaget i landet – allt utan empiriska referenser. Det är möjligt att Diane Sainsbury här gör en helt korrekt beskrivning av 1944 års socialdemokratiska valpropaganda, som i så fall framstår som enastående obegåvat upplagd. En sak kunde nämligen med säkerhet sägas om de 53,8 % av valmanskåren, som i föregående riksdagsval (1940) hade röstat socialdemokratiskt: de var allför många för att de alla skulle kunna räknas till de socialdemokratiska kärngrupper, som – enligt Diane Sainsbury – stod i centrum för ordflödet fyra år senare.

Och om uppläggningsen av 1948 års valkampanj står bl a följande att läsa (sid 131):

"In general, polemic statements (characterizations and attacks on the other parties as well as defensive statements) increased; and their tone became sharper – with the exception of criticism of the Agrarians which was actually dampened in 1948. Otherwise what had been innuendoes about the Conservatives and Liberals in the 1946 campaign literature became clear-cut allegations in the 1948 propaganda. Not only the intensity but also the pattern of party polemics changed in several ways. Although the Social Democrats had waged a campaign on both flanks in the two previous elections, now it was an explicit theme in the election propaganda. Both the non-Socialists and the Communists were designated as the adversaries of the Social Democrats and the labor movement, having the common aim of bringing down the labor government.⁴⁸ Other modifications concerned the polemics vis-à-vis the non-Socialists. The most conspicuous change was the growing attention given to the Liberals. Prime emphasis was put on their ties with big finance and large campaign contributions."⁴⁹

Här saknas i och för sig inte empiriska referenser, men de är långtifrån tillräckliga för att underbygga de i sak intressanta påståenden om 1948 års socialdemokratiska partipropaganda i förhållande till 1946 och 1944 års partipolemik, som författaren gör.

4 Sammanfattning

Föreliggande avhandling har i det föregående kritiserats i tre väsentliga avseenden:

- (i) Det teoretiska perspektivet här ifrågasatts såsom alltför snävt. De frågeställningar, som författaren gör till sina, kräver ett dynamiskt synsätt både på det politiska partiet med alla dess interna målkonflikter och på det politiska systemet med alla dess komplexa interdependensrelationer.
- (ii) Huvudbegreppen i avhandlingen – ideologi, valpropaganda liksom även funktionsbegreppet – här kritiserats för oklarheter på både de teoretiska och operationella planen.
- (iii) Och metoden har kritiserats, därför att den är för mjuk, eller, om man så vill, författaren, därför att hon söker pressa fram mera ur materialet än vad som synes befogat.

Härtill kan fogas den ytterligare synpunkten att resultatredovisningen skulle ha vunnit på att systematiseras på ett sådant sätt att de skiftande värdena på relevanta variablerna – propagandans innehåll, funktion, målgrupper, intensitet m m – går att avläsa över tiden. Såsom avhandlingen nu är strukturerad, föreligger snarare en risk att teoretiskt relevanta skillnader i den svenska socialdemokratiska idéutvecklingen över tiden drunknar i en i huvudsak deskriptiv textmassa.

De kritiska synpunkter, som här har anförts, får emellertid inte undanskymma avhandlingens uppenbara förtjänster. Temat är intressant; ansatsen – det funktionella perspektivet – är delvis unik och arbetsinsatsen enorm. Man kan sammanfattningsvis säga att här föreligger en traditionell statsvetenskaplig avhandling, som skulle ha vunnit på att göras mera modern.

Sten Berglund

Litteratur

- Easton, D.: *A Systems Analysis of Political Life*. New York, Wiley 1965.
- Holsti, O.: *Content Analysis for the Social Sciences and Humanities*. Reading, Mass. Addison-Wesley 1969.
- Levy, M. Jr.: *The Structure of Society*. New Jersey, Princeton University 1966.
- Merton, R.: *Social Theory and Social Structure*. Glencoe, Free Press 1968.
- Sjöblom, G.: *Party Strategies in a Multiparty System*. Lund, Studentlitteratur 1968.
- Vedung, E.: *Det rationella politiska samtalet*. Stockholm, Aldus/Bonniers 1977.

Genmäle

Mina kommentarer till Sten Berglunds anmälan koncentrerar sig till två av hans huvudinvändningar: 1) avhandlingens frågeställningar kräver ett annat synsätt och 2) avhandlingens huvudbegrepp kännetecknas av oklarhet både på de teoretiska och operationella planen.

Berglund hävdar i avsnitt 2.1 att ämnesvalet (samspelet mellan ideologi och taktik) kräver en annan approach än den använda.

I inledningen konstaterar jag att avhandlingen handlar om samspelet mellan ideologi och valtaktik. Samtidigt framhålls att det är ideologi och inte valtaktik som står i centrum för avhandlingen. Huvudintresset är alltså inriktat på ideologi, och jag försöker utveckla och empiriskt tillämpa ett funktionellt perspektiv för att analysera partiideologier. Det funktionella perspektiv som anläggs i avhandlingen innebär att man undersöker vilka uppgifter en ideologi har och hur den utnyttjas i ett partis verksamhet. Detta perspektiv tillämpas på ett område inom ett partis verksamhet, nämligen valrörelser.

Vidare klargörs i inledningen och i kapitel 1 att ett huvudsyfte med avhandlingen är att belysa hur det taktiska utnyttjandet av en ideologi i valrörelser kan påverka dess innehåll. För att belysa detta är det nödvändigt att *beskriva* partiets taktik. Och en stor del av avhandlingen ägnas åt att med hjälp av valpropaganda rekonstruera SAP:s valstrategier. Syftet är alltså först och främst att kartlägga hur ideologiska uttalanden taktiskt utnyttjas på väljararenan för att sedan se om man kan spåra några återverkningar på ideologin: dels förskjutningar i innebörden hos olika begrepp, dels förstärkningseffekter. Syftet är inte att förklara varför SAP:s valstrategier har utformats som de gjorts – ett syfte som Berglund tycks vilja tillskriva avhandlingen. I varje fall förefaller han önska att det hade varit ett av syftena. Sammanfattningsvis vill jag hävda att med den huvudinriktning och de frågeställningar som avhandlingen faktiskt har är det funktionella synsätt som anläggs både ändamålsenligt och adekvat.

I samma avsnitt klagar Berglund över att ämnesvalet och materialet (SAP:s valpropaganda under tre valrörelser) aktualiserar en rad frågeställningar som inte får den uppmärksamhet de förtjänar. I detta sammanhang efterlyses t ex en diskussion (såsom Berglund uttrycker det) om huruvida SAP:s strategi var den av partiet prefererade strategin eller huruvida det var en strategi som helt eller delvis tvingades på partiet genom att andra partier grep det taktiska initiativet.

För mina syften är det mer eller mindre likgiltigt om SAP:s strategi var den prefererade strategin eller inte. Det viktiga är att kartlägga huvuddragen i partiets strategi och vilken roll ideologiska uttalanden spelade i den strategin. Dessutom – med lite eftertanke verkar fråge-

ställningen något egendomlig. Finns det någon partistrategi som inte åtminstone delvis tvingas på ett parti genom andra partiers agerande? Vidare innehåller avhandlingen en hel del information om valstrategiernas offensiva och defensiva drag.

Det medges att genom att bara beskriva och inte förklara SAP:s valstrategier lämnas flera intressanta frågor obesvarade. En avhandling kan emellertid inte ge svar på alla frågor som har anknytning till dess ämnesområde. Det viktiga är att en avhandling ger svar på de huvudfrågor som uttryckligen ställs i avhandlingen. Såvitt jag förstår, kritiserar Berglund inte avhandlingen på den punkten i sin anmälan. Inte heller invänder han att huvudfrågeställningarna är ointressanta. I stället verkar det som om han vill lägga till ett antal frågeställningar.

Den andra huvudanmärkningen i anmälan är att huvudbegreppen i avhandlingen (ideologi, valpropaganda, funktion) är oklara både på ett teoretiskt och operationellt plan. En del av de oklarheter som Berglund upplever beror helt enkelt på ett felaktigt antagande som han gör sig skyldig till. I avsnitt 2.3 "Elektoral politik eller valpropaganda" sätter Berglund ett likhetstecken mellan elektoral politik och valpropaganda. Han förklarar att avhandlingen ytterst "handlar om samspelet mellan partiideologi och elektoral politik eller, om man så vill, mellan partiideologi och valpropaganda. Det förutsätter i sin tur att båda begreppen avgränsas från varandra både teoretiskt och empiriskt. Så sker emellertid inte."

Men är valpropaganda verkligen ett huvudbegrepp i avhandlingen? Valpropaganda diskuteras bara på ett par ställen, främst i samband med en beskrivning av undersökningsmaterialet. Och, viktigare, handlar avhandlingen ytterst om samspelet mellan ideologi och valpropaganda? Tidigare har Berglund sagt att avhandlingen handlar om samspelet mellan ideologi och taktik. Den senare formuleringen kommer närmare sanningen än den förra.

Avhandlingen handlar ytterst om samspelet mellan ideologi (dvs innehållet i ideologiska uttalanden) och taktiska funktioner (dvs olika taktiska användningar av ideologiska uttalanden i valrörelser). Huvudbegreppen som måste avgränsas från varandra både teoretiskt och operationellt är inte ideologi och valpropaganda – utan ideologi och taktiska funktioner. Hela första kapitlet behandlar just detta problem.

I den teoretiska diskussionen om ideologi formuleras en preliminär definition på ett mycket tidigt stadium i kapitel 1. Där betonas det att kärnan i definitionen är normativa idéer om samhället (dvs idéer om hur samhället bör vara beskaffat) samt föreställningar om verkligheten som är förknippade med de normativa idéerna. Syftet med detta första försök till begreppsbestämning

var att markera att ideologins funktioner inte ingår i definitionen.

Senare preciserar jag att den ideologi som ska undersökas är en partiideologi. Den definieras som en samling idéer som anammas av ett parti och som anger partiets syn på samhället, dess grundläggande mål och värderingar om hur samhället bör vara beskaffat, samt medlen att nå desamma.

På det operationella planet anknyter jag till denna definition. Ideologiska uttalanden i valpropagandan består av utsagor som innehåller beskrivningar av partiets syn på samhället, grundläggande mål och medel. Vidare förklaras att jag *huvudsakligen* (sid 17, inte "enbart" som påstås av Berglund) har klassificerat uttalanden som ideologiska om deras sakinnehåll kan föras tillbaka till de mål, medel och samhällsuppfattningar som kom till uttryck i partiets viktigaste ideologiska skrifter för perioden, dvs 1944 års partiprogram och Arbetarrörelsens efterkrigsprogram. Jag har också tagit med uttalanden om mål och medel som inte hade någon direkt motsvarighet i programmen, t ex uttalanden som påminde om folkhemmet har betraktats som ideologiska.

Berglund invänder att detta sätt att operationalisera ideologi är för snävt. Hans invändning kan till stor del bero på den påtalade felläsningen, dvs att operationaliseringen innebär att enbart uttalanden vilkas innehåll direkt motsvarar partiprogrammet räknas som ideologiska. Som framgår att det föregående stycket, består metoden att operationalisera ideologi av två moment: 1) uttalande som innehåller beskrivningar av partiets syn på samhället, grundläggande mål och medel samt 2) sådana uttalanden som kan föras tillbaka till partiets viktigaste ideologiska skrifter, partiprogrammet o dyl. Angående det sistnämnda momentet, bör det kanske också understrykas att jag avsiktligt har valt ordet "parallels" som har nackdelen att vara vagt, men som har den fördelen att det rymmer mycket. Och i avhandlingen finns det gott om exempel på ideologiska uttalanden vilkas innehåll avviker från partiprogrammets. Med andra ord, och tvärt emot vad Berglund påstår, är ideologi på det operationella planet betydligt mer än uttalanden som är identiska med det senaste partiprogrammet. Vidare tror jag att Berglund drar en förhastad slutsats om metodens användbarhet på grund av att han har uppfattat ideologi som endast det som är identiskt med partiprogrammet.

Ett sista påpekande om Berglunds anmälan ska göras. Det finns flera exempel på hur en anmälan inriktad nästan uteslutande på kritik lätt leder till småaktigheter och formalistiska synpunkter. Det gäller också Berglunds anmälan. Jag nöjer mig med ett par exempel.

Berglund beklagar att jag inte har berört skäl som talar emot de undersökta valrörelserna (avsnitt 3.1).

Som skäl emot 1948 års val nämner han att det var det första svenska valet under det s k kalla kriget. Menar han att detta skäl emot 1948 års val skulle väga lika tungt som de skäl som talar för en analys av detta val? Beträffande 1944 års val anmärker han att det ägde rum mitt under pågående världskrig. Denna invändning skulle kanske ha fog för sig, om den hade riktats mot 1940 års val då man klart kan se att kriget satt sina spår på partiernas valpropaganda, på valdeltagandet och på valutgången. Sådana spår är svåra att upptäcka i 1944 års val. Invändningen mot 1946 års val är mycket formalistisk till sin karaktär. Det var ett kommunalval och inte ett riksdagsval. Berglund verkar bortse från att det fanns ett "kommunalt samband" före 1970. På 40-talets mitt finns det uttalanden som vittnar om att SAP:s ledning tillmätte framgångar i landstings- och stadsfullmäktigeval nästan lika stor betydelse som en seger i ett riksdagsval (se t ex Socialdemokratiska partistyrelsen, berättelsen för år 1946, sid 53).

Samma sorts bagatellartade och formalistiska invändningar återkommer när Berglund diskuterar undersökningsmaterialet. Huvudsakligen består materialet av valtryck som producerats på centralnivå och för SAP:s del finns det förteckningar över partiets valpropaganda. Berglund anser att jag har låtit SAP bestämma vad som skall eller inte skall räknas som partipropaganda genom att använda dessa förteckningar. Och han ställer sig tveksam till att propaganda som producerats av LO, SSU, SSKF och SKSF ska betraktas som partipropaganda. Hans tveksamhet grundar sig på ett något tvivelaktigt resonemang: "de (LO, SSU osv) kan också mycket väl tänkas vara ute efter att öva press på SAP *snarare* än efter att värva röster" (min kursivering).

För det första, verkar antagandet mindre troligt i det strategiska läge som rådde; under denna period var SAP hårt trängt både från höger och vänster och 1948 stod regeringsmakten på spel. För det andra, om man hyser samma betänkligheter som Berglund, framgår det ofta av texten och notapparaten när det är fråga om propaganda framställd av LO eller partiets sidoorganisationer. För det tredje, utgör denna propaganda bara en liten bråkdel av undersökningsmaterialet.

Slutligen vill jag utveckla några funderingar kring den vedertagna formen för en anmälan. En fakultetsopponent har av tradition till uppgift att kritiskt granska en avhandling och att ifrågasätta allt; från teoretiska perspektiv till små detaljer. En sådan uppgift leder lätt till att en anmälan blir en kritik för kritikens skull och till att den övergår till "a ritual in negativism and fault-finding". I alla fall är det inte ovanligt att en opponents anmälan i Statsvetenskaplig Tidskrift till övervägande del består av kritiska synpunkter med kanske en eller två

meningar om avhandlingens förtjänster.

Med detta är inte sagt att man skall ta bort en anmälsans kritiska funktion. Istället menar jag att den bör kompletteras samt att man bör se upp för dess avigsidor och försöka eliminera dem.

En fördel med den kritiska inriktningen är att den kan vidga och även spränga en avhandlings analysram genom att ifrågasätta en författares grundläggande antaganden. Inte heller ska det förnekas att opponenter ofta kommer med kloka anmärkningar på väsentliga punkter som om de hade beaktats skulle ha inneburit en förbättring av avhandlingen. Dessutom finns det exempel på att en fakultetsopponents kritik senare har vidareutvecklats.

En nackdel med en anmälan som enbart syftar till en kritisk granskning är att det finns en tendens till att hävda att den ena punkten efter den andra kunde ha förbättrats. På sätt och vis är denna sorts kritik en ganska lätt uppgift. Allting kan ju förbättras. Bedömningsgrunden då blir någon hägrande bild av den perfekta avhandlingen (vad den än må vara). Genom att koncentrera sig på detta slags kritik kan man lätt försumma en annan viktig måttstock för att bedöma en avhandling, nämligen tidigare avhandlingar och forskningsresultat. En värdering av en avhandling blir ganska olika om den bedöms efter vad som kunde ha gjorts eller efter vad som tidigare har gjorts. Alltför ofta finns det inget eller bara ett mycket begränsat försök att sätta en avhandling in i ett större sammanhang för att bedöma om och hur den har bidragit till forskningen inom dess ämnesområde.

Mer beklagansvärd är emellertid tendensen att bara lyfta fram svagheter, ibland förmenta svagheter, och de negativa sidorna hos en avhandling. Denna tendens kan urarta till en betoning på formalistiska och småaktiga anmärkningar.

Är inte tiden mogen att tänka om? Ska en anmälan huvudsakligen bestå av en uppräknig av invändningar och negativa synpunkter?

Diane Sainsbury

Slutreplik

Diane Sainsbury tar min anmälan till utgångspunkt för en uppgörelse med de fakultetsopponenter, som låter kritiken urarta i formalism, småaktighet m m. Jag känner mig inte träffad. Min anmälan av hennes avhandling bär nämligen varken formalismens eller småaktighetens, men väl storsinnetens, prägel. De kritiska synpunkterna anförs lågmält och med all den respekt, som tillkommer en allvarligt syftande forskare som vuxit samman med sitt avhandlingsarbete. Jag tar däremot hennes genmäle till intäkt för att klarspråk alltid lönar sig bäst och replikerar i enlighet därmed.

Mina invändningar mot avhandlingen kan sammanfattas i tre punkter.

- (i) Det teoretiska perspektivet kan ifrågasättas som alltför snävt. De frågeställningar, som författaren gör till sina, kräver ett dynamiskt synsätt både på det politiska partiet med alla dess interna målkonflikter och på det politiska systemet med alla dess komplexa interdependenciesrelationer.
- (ii) Huvudbegreppen i avhandlingen – ideologi, valpropaganda liksom även funktionsbegreppet – kan kritiserars för oklarheter på både de teoretiska och operationella planen.
- (iii) Metoden kan kritiserars, därför att den är för mjuk eller, om man så vill, författaren, därför att hon vill pressa fram mera ur materialet än vad som synes befogat.

De två sista invändningarna är allvarliga. För att ett påståande eller en slutsats skall kunna accepteras som uttryck för något mera än en författarens högst subjektiva vetande, krävs nämligen att forskningsprocessen går att följa steg för steg. Det låter sig inte göra om begreppsapparaten är luddig, mätinstrumenten trubbiga och undersökningsmetoden intuitiv. Diane Sainsburys avhandling är såsom framgår av min anmälan öppen för kritik i alla dessa avseenden; och dess vetenskapliga värde är då också – för att nu tala i klartext – tveksamt.

Genmålet gör inte saken bättre. Invändningar, som rör urval och material (val av år, val av källor m m), avfärda som bagatellartade och formalistiska; och kritik av konceptuell natur, t ex anmärkningarna mot uttolkningen av ideologibegreppet, ses som ett uttryck för felläsningar. Ett mera lättsinnligt försvar är i själva verket svårt att föreställa sig. Diane Sainsburys forskningsresultat blir ju knappast mera tillförlitliga genom att hon uppfattar reliabilitetsproblem som bagatellartade; och läsaren kan inte gärna göras ansvarig för det, som är oklart sagt och – får man förmoda – även oklart tänkt.

Diane Sainsbury vet naturligtvis bäst själv vad hon menar; och det är då bara att konstatera att det lilla metodavsnittet (på sid 17 i avhandlingen) innehåller betydligt mera än vad som framgår av texten. Hon förklarar där att hon i allmänhet, kanske *huvudsakligen* (den engelska termen är *generally*) har klassificerat kampanjuttalanden som ideologiska om deras sakinnehåll kan föras tillbaka på de mål, medel och samhällsuppfattningar som kom till uttryck i partiets viktigaste skrifter för perioden, dvs 1944 års partiprogram och arbetarrörelsens efterkrigsprogram. Några andra alternativ ges inte; och det ligger då också nära till hands att tolka den reservation, som ligger i termen huvudsakligen, såsom

ett uttryck för stilistiska egenheter hos författaren snarare än som någonting annat. Så är emellertid inte fallet. Av genmälet framgår nämligen att Diane Sainsbury som ideologiska har räknat även ett antal kampanjuttalanden utan motsvarighet i programskrifterna. Vilka uttalanden och varför anges däremot aldrig annat än antydningssvis.

Det är självfallet en svaghet, men knappast någon avgörande svaghet. De verkligt allvarliga problemen uppkommer först i samband med bearbetningen av kampanjuttalandena. Diane Sainsbury använder sig därvid av ett klassifikationsschema (sid 16 i avhandlingen), som saknar skärpa, och av en analysmetod, som närmast kan betecknas som intuitiv. Det finns ingen anledning att i detalj rekapitulera de invändningar, som anförs i anmälan. Klart är emellertid att klassifikationskategorierna överlappar med varandra på bekostnad av schemats användbarhet som sorteringsmekanism. Klart är även att det i avhandlingen finns åtskilliga exempel på dåligt underbyggda utsagor och problemen blir självfallet inte mindre bara därför att man – såsom Diane Sainsbury – försöker tuga ihjäl dem.

Det står den enskilde forskaren fritt att bestämma inriktningen på sin forskningsverksamhet. Diane Sainsbury väljer i allt väsentligt att arbeta på en deskriptiv nivå. Deskription kan emellertid vara mer eller mindre teoretisk; och om Diane Sainsburys framställning gäller att den i alltför stor utsträckning präglas av ad hoc överväganden. Den skulle ha vunnit på att repliera på de moderna partiforskningen. Samspelet mellan ideologi och taktik eller, om man så vill, mellan ideologi och valpropaganda utspelar sig trots allt inte i ett tomrum; och Diane Sainsbury torde som statsvetare vara tämligen ensam om att se de kontextuella faktorerna som likgiltiga.

Det är möjligt att Diane Sainsburys avhandling – som hon själv antyder – inte är sämre än andra avhandlingar i sin speciella genre. Det säger emellertid mera om den aktuella forskningstraditionen än om avhandlingen i sig. De många och stundtals allvarliga bristerna i Diane Sainsburys avhandling blir ju varken färre eller mindre förödande bara därför att hon inte är ensam om att synda på nåden.

Sten Berglund

GRAHAM K. WILSON: *Unions in American National Politics*. London and Basingstoke: The Macmillan Press Ltd. 1979.

Litteraturen om amerikansk fackföreningsrörelse är vid det här laget tämligen stor, om än ej voluminös. Ämnet har många aspekter, och de flesta har numera behandlats i bokform. Men det är vissa aspekter, som under åren visat sig vara mer populära än andra. Dit hör särskilt biografier över enskilda, ofta karismatiska, fackföreningsledare¹ samt monografier över speciella, ofta omstridda, fackförbund.² Däremot saknas fortfarande, egendomligt nog, en aktuell och samlad redogörelse över den amerikanska fackföreningsrörelsens utveckling i stort under efterkrigstiden.³

Även litteraturen om fackets inblandning i och syn på amerikansk politik är hittills förhållandevis sparsam. Standardverket är ännu statsvetaren J. David Greenstones *Labor in American Politics*, vars första upplaga nu har tretton år på nacken.⁴ Där hävdas bl a att det var först under 30-talets New Deal-period, som den organiserade fackföreningsrörelsen i USA på allvar började engagera sig i politiken. Efter att länge ha låtit sig vägledas av den mångårige ledaren för AFL (American Federation of Labor), Samuel Gompers, och dennes närmast politikfientliga attityd, börjar man nu – delvis inspirerad av de nya industriförbunden i CIO, Congress of Industrial Organizations – betrakta politisk aktivism som ett viktigt medel för att förbättra förhållandena för de egna och för samhällets sämre ställda grupper.

Denna nyorientering kom så småningom att innebära, att facket i USA blev mycket positivt inställt till tanken på en välfärdsstat och införandet av skilda välfärdsreformer. Strax kom det att ingå i en allians med det demokratiska partiet, en allians som vanligtvis inneburit att facket ställt upp bakom demokraternas kandidater i kongress- och presidentval. Greenstone liknar detta samarbete med alliansen mellan fackföreningar och socialdemokratiska partier i Västeuropa.

Detta perspektiv – att facket i USA gradvis blivit alltmer involverat i politiken och idag är mera aktivt än kanske någonsin på den politiska scenen – är den bärande tesen i en betydligt färskare bok i samma ämne, engelsmannen Graham K. Wilsons *Unions in American National Politics*. Det är en enkel och fin liten bok (168 sidor), med klar uppläggning och ett läsvärt språk. Men den är inte invändningsfri (vilken bok är det?), vilket den följande genomgången kommer att ge besked om.

Wilson's egentliga ärende, framgår det, är att ifrågasätta och i möjligaste mån ta död på ett antal seglivade myter, som florerar om den fackliga rörelsen i USA. Dessa myter, som han menar odlas av såväl akademiker som aktivister av liberalt eller konservativt snitt, ger upphov

till följande frågor, som Wilson vill pröva sanningshalten i:

Är det riktigt att amerikanska fackföreningar endast spelar en obetydlig roll i politiken? Är det riktigt att deras engagemang blott tar sikte på vissa begränsade mål, vilka enbart gynnar dem själva eller deras medlemmar? Och i vilken utsträckning stämmer det att fackföreningarna har stöttat konservativa syften? (s. 16).

Olyckligtvis klargörs det aldrig, vilka det är som sprider dessa och liknande myter. Analysen hade vunnit på att explicit knyts till ståndpunkter och argument hos några centrala författare, som uttalat sig om dessa frågor.

För att få svar på sina frågor söker Wilson beskriva fackets inblandning i politiken allt sedan 50-talets mitt. Speciella kapitel ägnas fackföreningarnas engagemang i president- och kongressval, deras förhållande till demokratiska partiet och deras egen lobbyverksamhet. Dessutom tar han upp vilken förankring den fackliga politiken har hos medlemmarna. Två korta kapitel berör den amerikanska arbetsrättslagstiftningen samt fackets attityder i utrikespolitiska frågor.

Det bör inte förvåna någon, att Wilsons resultat och slutsatser går på tvärs med de inledningsvis uppställda myterna. Hans kungstanke är att fackföreningsrörelsen i USA inte är unik. Den avviker inte på något grundläggande sätt från facken i t ex Skandinavien, England eller Förbundsrepubliken Tyskland. Facket i USA spelar stor roll i politiken, menar författaren vidare. Det har engagerat sig minst lika mycket i allmänna sociala och ekonomiska frågor som i spörsmål av speciell vikt för facket och dess medlemmar. Inte heller kan den fackliga rörelsen betecknas som politiskt konservativ, annat än möjligen i vissa internationella frågor.

Sådant är, i korthet, Wilsons budskap. Stämmer det? Ja och nej. Det är lätt att överdriva skillnaderna mellan den fackliga rörelsen i USA och den i andra jämförbara västländer, däri har han rätt. Men det får inte innebära att man försummar att notera de skillnader som ändå finns.

I det inledande översiktskapitlet, något oegentligt betitlat "American Labour Today", pekar Wilson mera i förbigående på en del drag, som måste ses som tämligen specifika för just amerikansk fackföreningsrörelse: heterogeniteten, splittringen mellan, och ibland inom, olika fackförbund, den ytterst decentraliserade organisations- och förhandlingsstrukturen, den för västvärlden unikt låga organisationsgraden (antalet organiserade arbetare, exklusive jordbrukare, har sedan 1945 gått ner från dryga 35 procent till något över 20 procent),⁵ den ojämna fackliga organisationsgraden, branschmässigt som geografiskt (hälften av AFL-CIO:s medlemmar åter-

finns i sex stora industristater i öst, väst och i mellanvästern) m m.

Därtill kommer naturligtvis den mest iögonenfallande skillnaden av dem alla: frånvaron av ett amerikanskt politiskt arbetarparti av det slag, som haft sådan betydelse i större delen av Västeuropa allt sedan seklets början.⁶ Jag vill mena att Wilson, i sin iver att tillbakavisa föreställningen om en "American exceptionalism", en helt egen och unik amerikansk utveckling, tar något för lätt på dessa och andra skillnader mellan USA och flertalet västländer i övrigt.

Mera bekymmersamt är att författaren så påtagligt överdriver det fackliga inflytandet över politiken i dagens USA. "No other organisation, certainly none of the business organisations, can match the amount of money or the quality of the lobbyists and electoral action personnel available to the AFL-CIO, the UAW (United Automobile Workers) and the liberal unions", heter det sammanfattningsvis (s. 147).

Det är en slutsats som med fog kan ifrågasättas. Wilson förefaller inte att ha uppmärksammat framväxten av s k politiska aktionskommittéer (Political Action Committees, PACs) under 70-talet, vilka gjort det möjligt för bolagen att ge stora kampanjbidrag till välvilligt inställda kandidater i val.⁷ Överhuvudtaget är det egendomligt att Wilson spikar sin slutsats utan att ha gjort någon jämförelse mellan fackets påtryckningsresurser å ena sidan och andra grupper - främst affärsvärldens - lobbyverksamhet å den andra.

Huvudproblemet är att Wilsons analys bygger på delvis föråldrade och inaktuella data. Författaren kan till nöds försvara sig med att boken skrevs för några år sedan; förordet är daterat augusti 1978. Men redan då, innan Ronald Reagan var påtänkt som USA:s näste president, fanns det klara tecken i skyn som pekade på en utveckling närmast motsatt den som Wilson antyder: att den fackliga rörelsen i USA gradvis håller på att förlora sitt inflytande i politiken och kanske på sikt riskerar att helt tillintetgöras som politisk kraft.

Vad jag speciellt har i tankarna är ett antal fackliga problem, vilka successivt förstärkts under 70-talets senare hälft. Dessa kan lämpligen indelas i interna respektive externa fackliga problem. De förra rör bl a den fortsatta medlemsavtappningen i redan existerande fackliga bastioner samt försummelser från den fackliga ledningens sida att rekrytera medlemmar bland unga arbetare, bland de växande tjänstemannagrupperna och bland kvinnor och svarta.⁸

De externa fackliga problemen gäller för det första den väldiga flykt av jobb och kapital, som ägt rum under de senaste 20 åren och som främst är ett resultat av de stora affärsbolagens aktioner. Det är fråga om en gigan-

tisk industriell exodus, som gått från de stora industristäderna i nordöst och i mellanvästern till södern eller – allt oftare – utomlands, där lönerna är låga och fackliga organisationer knappt existerar. Denna flykt av kapital och jobb har hårt drabbat sysselsättningen i delstater som New York, Massachusetts och Ohio och klart försvagat facket ställning.⁹

För det andra rör de externa problemen en verksamhet som går under benämningen "union-busting". Den är initierad av arbetsgivarna och går ut på att försvaga facket genom att dels försvåra bildandet av nya fackföreningar, dels söka få bort redan existerande fackliga organisationer på olika arbetsplatser. I de organisationskampanjer som föregår bildandet av en fackförening använder sig arbetsgivarna av stora summor och skickliga företagskonsulter, vilka har till uppgift att övertyga de anställda om att de inte behöver någon fackförening på jobbet. Verksamheten har numera fått en grasserande spridning och ingår enligt initierade bedömare som en central del i "kriget mot arbetarrörelsen" i dagens USA.¹⁰

Inget av dessa problem behandlas av Wilson, trots att de alla på olika sätt bidragit till att minska fackets inflytande såväl i politiken som i samhället i stort.

Min kritik riktar sig dock inte mot Wilsons tes om att den fackliga rörelsen i USA blir alltmer inblandad i politiken. Men denna inblandning – det är det viktiga – har idag en företrädesvis defensiv karaktär, och sker utifrån en position av tilltagande svaghet.

Erik Åsard

Noter

- ¹ Illustrativa exempel är Joseph Goulden, *Meany* (Atheneum, 1972) och Melvyn Dubovsky & Warren Van Tine, *John L. Lewis: A Biographical* (The New York Times Book Company, 1977).
- ² Se t ex Seymour Martin Lipset, Martin A. Trow & James S. Coleman, *Union Democracy. The Internal Politics of the International Typographical Union* (Free Press, 1956) och Robert D. Leiter, *The Teamsters Union* (Bookman Associates, Inc., 1957).
- ³ Det senaste översiktsverket är, såvitt jag vet, Jack Barbash, *American Unions: Structures, Government and Politics* (Random House, 1967, första uppl. 1956).
- ⁴ J. David Greenstone, *Labor in American Politics* (The University of Chicago Press, 1977, första uppl. 1969).
- ⁵ Om den fackliga organisationsgraden i olika västländer, se Walter Korpi, *Den demokratiska klasskampen. Svensk politik i jämförande perspektiv* (Tiden, 1981), 30–34.
- ⁶ Detta problem diskuterades redan i Werner Sombarts klassiker *Why is there no Socialism in the United States?* (M.E. Sharpe, Inc., 1976, första gången utgiven år 1906), 41 ff.
- ⁷ G. William Domhoff, *The Powers That Be. Processes of Ruling Class Domination in America* (Vintage Books, 1979), 144–152; Alan Soudakoff, "Corporate Money Stalks Capitol Hill", *Harvard Crimson* 15/5 1979.
- ⁸ Se vidare Jeremy Rifkin & Randy Barber, *The North Will Rise Again. Pensions, Politics and Power in the 1980s* (Beacon Press, 1978), 19–26.
- ⁹ *Ibid.*, 30–34; Barry Bluestone, Bennett Harrison & Lawrence Baker, *Corporate Flight. The Causes and Consequences of Economic Dislocation* (A Progressive Alliance Book, Washington, D.C., 1981).
- ¹⁰ Paul Goldman & Donald R. Van Houten, "Uncertainty, Conflict and Labor Relations in the Modern Firm II: The War on Labor", *Economic and Industrial Democracy* 1980:2, 263–287.